

Kriza János és nagyajtai Kovács István barátsága.

— Kriza János születésének 100-ik évfordulója ünnepélyén Nagyajtán
felolvasta dr. Boros György. —

Nagyajta dicsőségét hirdetem.

Hirdethetném a gazdag völgyet, melyet Csik hegyeinek megszőndesült forrása öntözget, midőn lehánya hátáról a fagyasztó tél kemény páncélját. Hirdethetném a kalásztengert, melyet kánikula heve vörös rókák lángoló farkával végig perzselt s énekes leányok és katonás férfiak félkörös metszéssel kévébe fogdostak. Gyászoló nők, öszült apák, gyámatlan magzatok remegő panaszát hallgathatnám a templomvár keskeny ablakából, midőn pusztító ellenség elől éltöket rejték oda.

De neheztelés ne illesse ajkamat, ha a szép természet tavaszánál szebbnek mondom az édes anya újszülöttjét, a vitézkedő katonánál szivesebben társalgok az önerején nagyra nőtt szelid lekipásztorral.

Immár régen megvívták szörnyű csatáikat az ég hatalmas seregei a föld és pokol titánjaival. Ma a béke angyalainak örömhíre kedvesebb a fülnek a harci riadónál. A puszták oroszlánjának ordítása hallatára reszket minden ember, de a vadgalamb bűgása, pacsirta szólása édes dalt fakaszt az ajkon s megpendíti a bővülő hárfák húrját.

Nagyajta békés szívű fiait hívom előtökbe, hogy az ifjú nemzedék tanulja becsülni őseit s ti, kik az élet legmagasabb csúcsáról szétnézve immár emlékeitek tündérvirtéjében regélgettek, lássátok újra őket, kik Nagyajta réttjein üzték a szép viráglepét, míg keblöket nem terhelé bú.

Nagyajta egyik ősi családfeje Kovács a XVI-ik száz végén érdemei jutalmául armalist kap fejedelmétől. Két kerek száz elmúltával az egyik ükunoka, a Ferencz Ilona fia, István belépik a

családi sorozatba, hogy nemzete, a húnok hős ivadéka Székely jeles tetteit s érdemeit fölkatatván világ elébe tárják, hogy látván lelkesülve értsék meg a költőt s bizonyítsák tettek tényeivel, hogy nem fajult el még a székely vér.

A Székelykő tövében pihenő Torockó vasbányáiban edzett izmú Kriza felesége búsongva inti kis fiát Jánost: maradna velök s ne menjen világ árjával szembe, mert terem a vas annyi kenyeret, hogy abból bőven megélhet ő, akit véletlen sors csapása megfoszta jobbkezetől.

Az Európát ébresztő új hajnal fuvalma talányszerűleg sugta félkezű Kriza fülébe: ha maradok, megbánom, ha nem, szintén csak bánatom léshem, de könnyebb tovább küzdenem a megkezdett munka mezején, mint senyvedőn ülnöm itt, midőn már indulnom késő. Így lőn az első Kriza János Krisztus követője s 1809 tavaszán papja Nagyajta érdemes gyűlekezetének. 47 évig ő, 43-ig fia Sándor hirdette az ígét egyazon szószéken.

Kilencven hosszú esztendő, mely néha sokkal nagyobb, mint kerek század, búját, örömét siratta, mosolyogta költői lélekkel áldott Krizák papi ajaka az ajtai vár templomában.

Ég, hevül kebelem a vágytól, hogy varázsütéssel állíthatnám elétek szemtől-szembe, hadd szólanának úgy, miként hajdan, midőn hitért, hazáért reszketve aggódott honfiú és honleány kebele. Vágyam szárnyát, ha gyors léptekkel követhetné ajkam, hallanátok régen elfeledett nagyapák, nagyanyák szavait, de még tán megértésök is túl sok erőt kívánna a mának élő s a gyors változásban gyönyört lelő lelketeiktől. Jobbnak itélem hát szólani röviden, egyszerű nyelven keresetlen szavaival, hátha sikerülend földéznem multak tiszteletét s nagyjaitok becsülését szívetekben. Hinni szeretem jó székelyek, véreim, hogy Nagyajta két jelesének Kriza Jánosnak és Kovács Istvánnak barátsága s egyházi és hazafiúi szolgálata kedves leend előttetek s ébreszteni fogja e szép helység iránti buzgó ragaszkodástok.

Költő Krizánk atyja jeles papok mintája volt. Midőn 1809-ben elfoglalta székét a nagyajtai egyházközségben, először is elődje Szolga Ferenc erőtlenségéből származó hiányokat pótolja ki az anyakönyvben. Lelkiismeretes és pontos volt hivatalában. Anyakönyveiben nemcsak a születés, esketés és halál tényét jegyzi föl, hanem a nevezetes eseményeket is, melyekből főképpen a szomszéd községekhez való viszony nyer értékes megvilágítást. 1809-ben

vette nőül (dec. 27.) Bentze András helybeli rektor leányát Borbárát. 1811 június 28 án született fiok János, kit aug. 5-én keresztelt meg a felsőrákosi pap Sebe János. 1813-ban született második fia Ferenc s már 1814-ben eltemeti (júl. 17-én) kedves feleségét. 1816-ban nőül veszi Kisgyörgy Annát, aki szintén idő előtt meghalt, miután megajándékozta három fiúval és két leánnyal a Kriza-családot. Az 50-es évek legelején harmadik házasságot kötött.

1853-ban már mindenik gyermek el volt helyezve. Sándor kolozsvári káplán bátyja mellett s két év múlva Nagyajta papja:

„Oly kítűnő és híres pap mint különben is ékes előadású szónok, hogy a szomszéd falukból is járják.“¹

1858-ban örvend Kriza János, mert azt olvassa bátyja leveléből, hogy öccsével a pappal meg van elégedve. „Ő az én növendékem 7 éves korától fogva, de kivált nagykorú korában kezdette magát mindenfelé megszerettetni.“

Ferenc nagy gazda Kolozsvárt, de nem sokáig élvezhette a jóllétet. Bátyja írja 1855 telén: „Szomorú biz' az én lelkem, mert az én kedves öcsém Ferenc mind inkább hanyatlík, fonnyad a végóra felé“. Hamarosan meg is halt.

György elvándorolt Magyarországba s megtelepedett mint szijgyártó, de később hazajött Ajtára. István Nagyajtán lett birtokos, két leány férjhez ment Torockóra² az ősi otthonba.

1855-ben betegeskedni kezdett az atya és júliusában (21.) meghalt. Rövid idő alatt utódjául választották fiát Sándort, aki 43 évig volt Nagyajta köztisztviselő és szeretetben álló papja s akire biztonnal híven emlékeznek mindazok, akik ma ezen az ünnepségen résztvesznek.

Kovács István édes atyja István volt, nagyatyja Kovács Keresztes unitárius lelkész Homoródszentmártonban, majd Hévízen és Kálnokon. Nagyanyja Nagy Anna a nagyajtai Nagy-családból. Atyjának 3 fiú- és 3 leánytestvére volt. Egyik leánytestvére Boris, férjhez ment 1757-ben Bentze András nagyajtai iskolamesterhez, kinek leánya Borbára lett 1809-ben a Kriza János nagyajtai pap felesége és 1811-ben a költő Kriza János édes atyja. Innen származik a Kriza János és Kovács István közötti rokonság. Alapjában véve csak sógorság, de Kriza János a költő az ő szeretetével és

¹ Kriza János levele, 1856 máj. 10.

² E szerint el vagyunk helyezve a föld színén. Kr. J. K Istvánhoz 1853. aug. 5.

ragaszkodásával, Kovács István az ő áldozatra kész szivességével a rokonságnál értékeesebb barátsággá érlelték.

Kovács István 1799-ben született, Kriza János 1811-ben. Mikor Kriza született, Kovács István már Székelykereszturt tanult. Csak akkor léptek közelebbi barátságba, amikor Kriza már kolozsvári diák lett. „Ma is még kedvesen emlékezem a kolozsvári novituskori időmre, midőn Nagy Elekkel, a mi mostani egyházfejükkel urambátyámhoz jártunk naponkint fordítani a Toldy Handbuchjából, hogy minő hatással voltak rám a bátyám magyarázatai. S ime a sorsnak s az ezen uralkodó Gondviselésnek tetszett, hogy az én fiam Besztercén hallgassa a nagybátyja praelegalását. Ezt azon időben bizonyosan sem én, sem bátyám még csak legtávolabbról is nem sejtettük, képzeltük volna.“ Írja Kriza.

Ez a rokon barátság az idő haladtával mind jobban fokozódott s harminc esztendő alatt sűrű, bizalmas levelezésben nyilvánult. Ez ideig csak a Kriza János leveleit ismerjük, de ezekből is sok szép vonást fedezhetünk föl a két tudós férfi barátságából is, egyéni jelleméből is.

Kriza a családos pap gyöngéd szeretettel és apostoli buzgalommal kereste föl, a magános, rideg életet folytató állami hivatalnokot. A költő lelkű, szép nyelvű és hűséges tudósító az élet gondját, sok terhét, baját azzal enyhíti, hogy kibeszéli magát. „Sietek egy kis társalgást folytatni urambátyámmal, ha személyesen nem lehet, legalább telegráf útján.“¹

„Nem tudom tovább tartóztatni magamat bármiként legyen is elhalmozva teendőim által, hogy egy s mást ne beszéljek el bátyámnak, mert ilyen társalgási ösztönrel is felruházta Isten az embert, azért ez isteni ruháját is fel kell az embernek olykor-olykor öltetni.“²

Egy husvét előtti napon papias kenettel ír bátyjának, hogy magát ünnepi hangulatba zökkenesse:

„Most éppen az Úrnak szent szombatján, midőn ő halottai-ban fekszik, én jelét adom annak, hogy élek, s mielőtt az Úrnak asztalához járulnék, megpróbálom magamat, helyrehozom hiányaimat. Ezen javulási tény közé akarom számítani azt is, hogy bátyámnak levelet írok, mint még eddig kell vala, s e ténynek érze-

¹ A telegráf alatt levelet ért. 1856. febr. 16.

² 1856. ápr. 18.

tében könnyebben készülök a rám nézve terhes munka napjaira, mely áll egy gyülekezet számára készítenő lakomában.“¹

A nagy munkával terhelt hivatalnok egyhangú életét buzdítással igyekszik enyhíteni. „Kérem az élet urát, hogy tartson meg erőben, egészségben és kedveseink birtokában, tartsa meg bátyámat is, hogy teendőinek papirhalmaza alatt szabadon legelhessen s mint a pálmafáról mondják, a terhek alatt megszilárdulhasson. (1855. dec. 8.)

1857-ben: „Ha későcskén is, sietek üdvözölni az új évet, amelyet kérek az istentől, hogy tegye áldottá bátyámra nézve minden tekintetben, ahova a fog tekintélyes fájását is kell érteni, a melyre nézve elmondhatja bátyám, hogy Jamque opus exegi. Vajha úgy legyen, s ezen szolgálói a folyó évben legyenek loyálisabbak, nem oly lázongó természetűek.“ Orvosságot is küld fogfájása enyhítésére.

A szelid, csöndes humor szünetlenül kíséri a Kriza tollát. Vigasztalja önmagát s földéri a övéit. Kovács Istvánnak 1858 május 31-én pünköst után írja: „A szentlélek ünnepe után illő megmutatni a keresztény embernek, hogy részesült a szentlélek ajándékában. Én is hát bizonyítom ezennel, hogy nyertem lelket, mely ösztönöz mostan engemet, hogy ha nyelvvel nem lehet, legalább ludtollal közlekedjem urambátyámmal s megírjam üdvözletem. Érzékeny részvételt olvasók a P. A.-né leveléből, hogy bátyám mostanság gyengélkedik — óhajtjuk szívünkéből, a szép kikeleten keljen ki bátyám is a szoba falai közül, hova ily kedves napokban be volt rekesztve. Láttam a beszercei hegyeket s azoknak lába alatt képzelem bátyámat is, mint egy bíró Sámuelt ülni a törvényszéken, szolgáltatván az igazságot kinek-kinek tettei szerint. (1857. jul.)

1861 július 6-án kelt levelében Kriza megifjodva, örömtől ujjongva tudósítja bátyját püspökké választásáról. Itt érezzük ki sorából, mennyire mély, s mondhatni fiúi ragaszkodás él szívében: Mint egyik legkedvesebb és legérdemesebb rokonomat, aki iránt másként is örök hála adójával vagyok lekötelve, életem ezen nagyszerű fordulatát jelezni kívánom. Főleg urambátyámnak mint egyik legszilárdabb unitárius léleknek irányomban tanúsítandó szíves atyafias hajlandósága, jó tanácsali pártolása leend a jóra

¹ 1853. márc. 26.

mindig hajlékony lelkemnek legnagyobb szüksége s ha e szívbeli vágyaim teljesülhetnek, legédesebb gyönyörúsége, legszebb jutalma. (1861 július 6.)

Kovács István Bécsbe tétetett hivatalba. Minél távolabb vetette a sors, annál buzgóbban emlékezik meg kisdéd háznépem is — írja Kriza 1865-ben — az idegen nép között mulatozó kedves rokonáról. Kriza belevonta a családi élet zajába a historia poros, kopott íratait böngésző csendes tudóst. Buzdítja Erdély muljtának leghívebb ismerőjét, hogy az irodalmat gazdagítsa, fölkatott kincseivel. Ugyanakkor ő maga is beáll kutatónak s hasonló szorgalommal gyűjti össze a székely nép költői lelkének olykoron kipatant szikráit: dal, mese, monda, rege és éneklődésekben. Kriza maga köré gyűjti segítő társakül az unitárius papság színét-javát, Kovács István Erdély maecenás és író főuraival gr. Kemény Józseffel és gr. Mikó Imrével szövetkezik. Maga Kovács is maecenás, mert a Kriza János szegénységét pótolja a hivatalból kapott és növekedő jövedelemből. Kriza már a 40-es években elhatározta, hogy a csak fölkelhető régi unitárius nyomtatványokat és kéziratokat fölkeresi s megszerzi, de minthogy neki erre pénze nem volt, bátyjához gyűjtötte s vele vásároltatott meg minden érdekes és értékes dolgot. Az unitárius főiskolai könyvtár egyik legértékesebb része a Kovács István-féle gyűjtemény, amelynek számos unicuma van az unitárius ősnomtatványokból, s kiválóképpen a Dávid Ferenc műveiből. Ez a gyűjtemény a Kovács István dicsősége, de a Kriza János érdeme.

A kolozsvári unitárius főiskolai könyvtár becses régi magyar könyvtára és kézirati gyűjteménye keletkezésére nagyon élénk világot vet Krizának 1857 jul. 8-án kelt, különben is rendkívül becses, levelének következő része: A mi magánügyeinket nézi:

„Hát ami Sándor Istvánunk is itt volt a zsinaton, mint köri jegyző — s valahára elérők, ami után vágytunk. Megvan Heltai, még pedig, ami bátyámnak hiányzott, t. i. az ó-testamentumnak második része: s ezzel úgy hiszem az egész ó testamentum ki lesz egészítve. Ime küldöm ezennel, ámbár nem tudom, hogy olyan drágácskán megveszi-é bátyám, de azt hiszem, ha Burjánnak érte megadott volna 10 pengőt, — ennyit a mi szegény Sándorunknak is megadhatna, akít ezáltal tán még több ily ó kincsek szerzésére is felesztekélhetünk, — hogy a Heltai stylusával éljek. Megszerzett egy szép példány Tordai János-féle zsolttárfordítást is, melynek egy

párja a mi bibliothecánkban van s talán több nem is létezik e világon. Ennek is ara 10 pengő. Ő, amint beszéli, kényszerülve van annyinál alább nem adni, részint mert ő is szereti az ilyenek bírását, részint mert a szegénység oly szegény eklézsiában, mint Gyepes, erőt vett rajta, úgy, hogy kénytelen kedves könyveinek is eladásához nyúlni, s parochiája építésére is áldozván, nyomorult megyéjében képtelen ezen eszközhöz is fogni. Vannak neki még sok beszédei is a 17-ik századból: megvan a Baungartené többek közt Csanádi felett s a híres Kereszturi'ól (Pál) is, ki Géza József mellett a mult századnak legelmésebb esze volt, mindnyája megvan; de ezekre nézve már ajánlatot tett consistoriumunknak, hogy kolozsvári könyvtárunknak adandja által. Aztán mind nagy kötetekbe vannak összekötve, s egyiket a másiktól nem választhatja külön. Ha megtartja bátyám, szíveskedjék hozzám elküldeni, mert kontója van Kolozsvártt, hozzá befizetem azt a 20 pengőt. Sándor ígéretet tőn több régi könyvek felhajhászása iránt is, amit különösen lelkére kötöttem. Küldöm a mult századi (1777) Isteni Dicséreteket is, mit a könyvtárunkból választottam ki. Az árokat kaptam volt mindennek a Hetilapok előfizetésével együtt!!

Atyja halála után „bátyjának előre is jelenti, hogy egy — úgy hiszi — kedves ajándékot van szerencséje tenni, t. i. „züleapámnak s nagyapjának, Christianus Kovácsnak saját kezével írott könyvét“. (Universa Theol. Claudiop. scripta per Christianum Kovács de Nagyajta. Anno 1740.) Édes atyja könyveivel szállott rája, „miben tudom gyönyörködni fog bátyám, mint a napkeleti bölcsek a betheleni látásán“. (Kriza levele Kovács I.-hoz, 1855 dec. 8)

Állandóan tart köztük a könyvek fölötti társalgás. Kovács István Besztercéről megírja, hogy mire volna szüksége s Kriza hűségesen beszerez mindent és pontosan számol a pénzküldeményekről, mert az akkori könyvadások nagyon nehezen tudtak megrendelni egy külföldi könyvet s a könyv meg éppen oly nehezen érkezett meg, hogy alig lehetett végét várni.

A Kovács Istvánhoz írt levelek Kriza széleskörű tudását és nagyfokú érdeklődését élénken állítják szemünk elébe. Mint író részt vett minden irodalmi mozgalomban. A kolozsvári lapok sorsa annyira érdekelte, mintha rajta fordúlt volna meg főnnállásuk. Volt eset arra is, hogy két lap gondja egyszerre rá volt bízva, mert a szerkesztők eltávoztak a városról. Ezt Kriza a szegénységével magyarázza meg. Emiatt kell mindig odahaza ülnie, pedig sok betegség gyötri mind őt, mind családja tagjait.

A politikai élet hullámzásait mindig szoros figyelemmel kísérte. A 40-es években a Brassai Vasárnapi Ujságjában a külföldi híro-
vat nagyobb részét Kriza vezette. Kovács István történelmi és jogi
kérdésekről írt hosszabb tanulmányaival szerepelt a lapokban. Kriza
gyakran figyelmezteti, midőn szakmájába vágó könyv jelent meg és
buzdítja, hogy cáfolatot írjon, mert azzal nagy szolgálatot tesz a
hazának és a tudományos igazságnak. Mint őszékelycsalád iva-
dékát sürgeti, hogy a székek ellen ősisége ellen táplált balvéleményt
cáfolja meg.

Kovács István a Kriza családja iránti rokonérzését sok irány-
ban bebizonyította. Leányának, Lenkának keresztatyja s fiainak, de
főképpen a nagyobbiknak, Gyulának Besztercén kitünő patronusa
volt. Kriza a szomorú német világban jónak látta, hogy fiai meg-
tanuljanak németül beszélni. Besztercére küldötte a gymnasiumba
egy pár évre. „Német akadémia lesz a fiukra nézve, ami a töké-
letesedésökre nézve többet tesz tiszerte, mintha az eddigi édesen
megszokott viszonyban maradnak vala. Különösen pedig, hogy
bátyám oldala mellett vannak — írja 1858 szept. 21 — mint men-
tor vezetése alatt a Telemek-ikrek, a sorsnak nagy kedvezése.“

Nagyajtához őszinte, meleg érzés vonzotta Krizát egész életé-
ben. Már 9 éves korában elvitték Toroczkóra az apai nagyszülők-
höz, hogy az ottani híres iskolában Sebess Páltól tanuljon, de édes
atyjával és testvéreivel mindig szoros összeköttetésben állott, s az
Ajta sorsa állandóan érdekelte.

1854-ben panasolja bátyjának, hogy Kolozsvárt „nagyban és
kicsinyben sok aggályok között élnek“. „A nagy világ zaja és robaja
tudom még közelebből éri bátyámat. Mi is bővíben vagyunk a
tarackzörejeknek lapokban szintűgy, mint a szemmel látott világ-
ban. Csak nehogy egy reggel azt kelljen látnunk, mikép futnak
bátyámék mint a keleti kérdés arenájához közelebb állók, erre nyu-
gat felé“.

„Nagyajtán is népek és nemzetek nagy vándorlása, sok eső-
hullás, drágaság, éppen mint nálunk. Kiss Mihály, a háromszéki
esperes fogva még vizsgálat alatt, remélik, hogy kiszabadul“. (1854.
június 24.)

Egy ilyen alkalommal énekelte meg az *ajtai* tornyot:

Föld sokszor remegett nyelvedtől Ajta toronyja!
Ing a föld, nyilnak torkai, most te remegj!

Gyermekkori édes emlékeit találjuk ezekben a sorokban :

A kis leány kertjébe
Rózsát szed a keblébe,
Nem tudja a kis szedő,
Hogy ő legszebb rózsátó.

Az ajtai és más erdővidéki katonafiuknak énekelte ezt az emlékezetes dalt :

Erdővidék az én hazám
Katonának szült az anyám,
Zölderdő zúgásán,
Vadgalamb bűgásán
Nevelt fel jó anyám

Az ajtaiak bűját és örömét, amint hallja testvéreitől vagy atyjától, tudtul adja bátyjának. 1855. tavaszán a halál árnyékában jár, mert apját a szédülés bántja, öccsét Ferencet a szárazbetegség emésztí. Ajtai szekerek viszik meg a hírt atya haláláról, s rendszeren tudósítják az otthoni dolgokról is.

Krizát sokféle betegség, gyöngeség kísérte. Kovács István szédülésről panaszodik, ezért 1858-ban Kriza készíti bátyját a patriába fürdőre, hogy ottan életet, erőt és egészséget meríthessen. Krizának is régi vágya, hogy Előpatakot fölkeresse s szülőföldét meglátogathassa.

1859-ben is „készül háromszéki szerencseújtjára. Először Ajtát akarja meglátogatni, azután Előpatakon és Kovásznán akarja helyrehozni megbomlott belső functioit és elpodagrásodott lábait, melyek nem akarnak becsületesen szolgálni s hajlani az ő parancsára“.

Kovács István 1867 ben nyugalomba vonult Nagyajtára. Kriza János úgy érezi, hogy ezáltal ő is közelebb jutott a szülőhelyhez. 1867-ben a karácsoni szent napok közelében megemlékezik kedves István bátyjáról, „akinek nevenapját Nagyajta, szeretett szülőföldünknek annyi gyermeke fogja üdvözölni s a nagyajtai köszöntők sergéből én sem akarnék kimaradni az én kis családommal, mert Nagyajtáról emlékezve, egyszersmind életem legboldogabb kora, a gyermeki állapot tündérkora is felelevenedik viszontagságos életem emlékképei között s oly jól esik most, hogy a karácson kedélyes napján van akiért kiválólag kelljen Nagyajtára gondolnom szülőtte földi magányában“.

Háromszékért s szépjeiért rajongani tudott.

Az én széke Háromszék,
Egy virágot itt lelek,
Magyarország, nagy ország,
De nincs benne szebb virág.

Télbe, mint a hó fehér,
De piros is, mint a vér,
Ha nyárba megbarnul is,
Gyöngyvirág ő akkor is.

1871-ben írta Kriza az utolsó karácsoni üdvözlést Kovács Istvánnak. Ismét gyermekkori emlékei újulnak meg: „Részemről, ha olykor elandalodva visszagondolom magamat az álmoként elenyészett gyermekkorba, még most is legédesebb visszaemlékezésem közé tartozik a nagyjait karácsonra s akkori tanuló-gyermeki dolgokra gondolás, holott én csakis 9 éves koromig töltöttem otthon karácsoni ünnepet, a többit mind Torockón, de azon kevés idő is mind a legfényesebb világításban tündöklék emlékezetemben.“

Örömmel gondol bátyja nevenapjára, „akinek életgyűrűje, ahol kezdetét vette, ugyanazon pontra is kanyarodott vissza, eltelve a nagyjait szülőtteföldre vonatkozó kegyeletes visszaemlékezésekkel.“ Még azt is hozzá fűzi kedveskedésből, hogy Lenke leánya az emberek véleménye szerint anyjához, tehát a Kovács István rokonához hasonlít.

Kovács István 1872 ben januáriusban meghalt. Azóta csendes lakója a nagyjait temetőnek.

Kriza három évvel élte túl. Ő ott pihen Kolozsvárt a bölöni Farkas Sándor, laborfalvi Berde Mozsa, bölöni Mikó Lőrinc, a nagyjait Kovácsok számos ivadéka közelében.

Viharos száz esztendő borongós ködéből Nagyjaita szemei előtt, mint két lombos fenyő emelkedik ki e két jeles szülőttje: Kovács István és Kriza János. A pap születésének századik fordulóján jól esett lelkünknek a visszaemlékezés. Kriza költő figyelmezteti Ajta lakóit Benkőért.

Benkő sirja előtt Ajtán vad túske van örül s hálátlan honnak köszive rajta szobor.

Vajjon Ajta hálásabb lesz-e a költőhöz, mint vala a historikushoz? Ez a kérdés most fog eldőlni, mert itt az idő, hogy költőjének emléket állítson a hálás utókor.

A magyarság ünnepe.

Írta : Vári Albert.

Nem vagyunk a külsőségek hívei. Azért bármilyen szép és nagyarányú volt az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyletnek fennállása 25 éves fordulója alkalmából Kolozsvárt szept. 8-án rendezett ünnepélye: nem akarjuk annak a külső képét megrajzolni. Ez a napi krónikás feladata. Mi a látszat mögött a tartalmat, a formában a lényegét s a szavak áradatában az eszmét és gondolatot keressük.

Ilyen szempontból vizsgálva a jelzett ünnepélyt, azt úgy tekintjük, mint a magyarság szívének egy hangos dobbanását. A szűk-körű partikularizmus, vagy kicsinyes felekezeti érdekek kultuszán felülemelkedve, együtt láttuk az egész magyarságot. A szívek és lelkek uniója volt az abban a városban, hol kimondották a magyarság politikai egységét. Egy nemzet vágyai, reményei, törekvései és eszményei töltötték be ott az ünnepség külső kereteit. És ott, abban a pillanatban, amikor hangosan dobbant a nemzet szíve, amikor kitört belőle az életerő, az élni akarás és az életvágya: akkor láttuk a magyarságnak a külső körülmények által előidézett gyöngeségét, szerencsétlen történelmi helyzetét. Mit is akar a magyarság elérni a saját hazájában? Azt, hogy nyelvét megértsék hazáját szeressék, törvényeit tiszteljék mindazok a nemzetiségek, akik vele együtt élnek, hogy e hazában a magyar érzés, a magyar szó és gondolat ne legyen idegen, hogy ne csupán a külső cimereken, hanem kulturánkon is a magyar jelleg domborodjék ki. És e cél felé vezető útunkban ezer éven keresztül meddig érkeztünk el? Elérkeztünk a kezdet kezdetéig: az *önvédelemig*. Az ünnepély alaphangja, amint azt a szónokok egyértelműleg kifejtették, az volt, hogy a mi munkánk nem agresszív, nem hódító, hanem önvédő munka. Az önvédelem a legtermészetesebb joga és kötelessége az egyesnek, a családnak és a nemzeteknek. Nem méltó az életre az, aki a saját

jellemét, egyéniségét megőrizni nem tudja. A fajfentartás ösztönét, a faji jelleg megőrzését az állatokba is beoltotta az örök törvényadó. Igaz, hogy a kereszténység magasabb, egyetemesebb célokat tűz az ember elé s azt kívánja, hogy az ember mindenek előtt és fölött ember legyen. De ez az egyetemes cél nem semmisíti meg az egyének istenadta jogait és természetszabta kötelességeit. Ellenkezőleg, erőteljes, a saját egyéniségüket minél jobban kidomborító egyének alkotnak egészséges és összhangzó társadalmat. Ezért nincsen jogosultsága a kozmopolitizmusnak.

Ha már most azt kérdezzük, hogy Magyarországon mi jöjön domináljon éppen a magyarság? Azon a jöjön, amelynélfogva a nap süt, a tavasz virágzik, a zivatar tombol s a sas a magasba száll, vagyis az *örök törvény* jogán, amint ezt az ünnepély egyik szónoka olyan szépen kifejtette.

És itt tűnik ki a mi szerencsétlen történelmi és földrajzi helyzetünk. Amíg más nemzetek a fejlődés és magasabb kultúra útjain minden akadály nélkül törhetnek előre; amíg háborítatlanul élhetnek magasabb eszményeiknek s szolgálhatják az emberiség közös, nagy és szent céljait: addig nekünk az önvédelem és a fajfentartás guerilla harcaiban kell fogyasztanunk életerőnket, s áldoznunk tehetségünk javát. S mennyi nemes törekvést, mekkora szellemi és anyagi tőkét lekölt az önvédelemnek ez a dúló csatája, kárára a magyarság magasabb eszményeinek és felsőbb kulturájának. Ezt látva nem csodálkozhatunk, ha nemzetünk a nemzetek nagy versenyében lépést nem tarthat azokkal, akik minden erejüket eszményeik szolgálatába tudják állítani.

Ez az egyik tanulság a magyarság ünnepéből. De az elszigeteltség és magunkra utaltság tudatából következik erőink egyesítésének, nemzeti intézményeink védelmének és fejlesztésének a követelménye. Értéktelen lett volna a magyarság ünnepe, ha az a nemzeti erő kifejtésének újabb forrásait nem nyitná meg előttünk. Mint sajtószerű tünetet lépten-nyomon tapasztaljuk, hogy a magyarság nem becsüli meg kellően önmagát. Nagy ünnepeken a magyar ruhával együtt nemzeti színbe öltöztetjük gondolatainkat. De a mindennapi életben kicsinyelünk mindent, ami magyar. A magyar terméke nem elégíti ki; a magyar szó nem elég a boldogulásra; a magyar tudomány fejletlen, s a magyar vallás nem üdvözít. Keressük hát idegenben azt, amire lelkünk vágyik. S a legtöbbször külföldről drága pénzen és sok áldozattal hozzuk be azt, amit

itthon könnyen megtalálhattunk volna. Ez nemcsak az ipari cikkekre, de a tudományra és vallásra is vonatkozik. Hogy egyebet ne említsünk, ma jóleső örömmel tapsolunk azoknak a szabadabb szellemű vallási irányzatoknak, amelyek külföldi tudósok lelkéből kelnek szárnyra. Holott Dávid Ferenc már 300 év előtt hirdetője volt azoknak Kolozsvárt. Tőle nem vesszük be, mert ő csak magyar volt, de ha egy Strausz, Renan, Harnack, Pfleiderer vagy Lang Henrik mondja ugyanazokat: akkor lelkesülünk értük. Üdvösségünk eszközeit Rómában, Genfben vagy Wittenbergben keressük, holott kézügyben volna a magyar forrás, melyből meríthetnénk. Sőt mi unitáriusok is jobban ismerjük Channinget és Martineaut, mint Dávid Ferencet, Enyedi Györgyöt vagy Szent-ábrahámi Mihályt.

Nem ez a magyarság fejlődésének és megerősödésének az útja. Szegény ember az ő vagyonát jobban szereti és jobban meg is becsüli, mint a gazdagok dús birtokaikat. Ha a magyarság geniusza nem is indulhat el világhódító körútra, mi legalább itt a hazában értékeljük helyesen s becsüljük meg igazán azt, amit a magyar földön magyar kéz, magyar szív, ész és lélek termel. Minden, amit idegenből hozunk, csak látszólag szolgál a mi erősítésünkre, a valóságban pedig egy-egy vonást töröl le nemzeti jellegünkből. Mennél több erőt fejtünk ki abból a célból, hogy a saját lábunkon járni tudjunk; mennél nagyobb szeretettel veszünk körül mindent, a mi a magyarságot erősíti és jellegét kidomborítja: annál inkább részt vehetünk a németek nagy versenyében.

A magyarság ilyen irányú erősítésére alakult ezelőtt 25 évvel az erdélyi magyar közművelődési egylet. Működése folytán fokozta a magyar öntudatot, támogatta a magyar nemzetet, segítette a magyar templomokat, iskolákat, terjesztette az irodalmat és ápolta hagyományainkat, a mint erről részletesen beszámol az a vaskos díszkötet, amelyet jubileuma alkalmából adott ki.¹ A cél még messze van. Az odavezető út addig tart, míg a nemzet élete. Egyesüljünk és tömörüljünk hát a magyar kultúra eszményi templomának a fölépítésére!

¹ Az E. M. K. E. megalapítása és negyedszázados működése. 1885—1910. Irta: pákói Sándor József. Kolozsvár 1911.

Újabb irányok a pedagógiában.

Irta: Dr. Gál Kelemen.

(Folytatás.)

Áttérünk most bevezető sorainkban kifejtett célunkhoz képest annak az iránynak ismertetésére, amely *kísérleti pedagógia* néven különösen Amerikában és Németországban mind nagyobb hullámokat ver s mind több és több hívet számlál.

Ennek az iránynak szülő anyja tulajdonképpen a fiziológiai lélektan. Weber, Fechner, Wundt e lélektan legkiválóbb képviselői. Mióta Wundt 1879-ben Lipcsében az első kísérleti pszichológiai laboratóriumot felállította, azóta példája követésre talált az egész tudományos világban s ma már számtalan ilyen laboratórium működik s gyűjti a kísérleti anyagot, melynek feldolgozása, rendszerbe állítása lesz a tudomány feladata.

A kísérleti pszichológia igen gyakran kutat olyan kérdéseket, melyek a pedagógiát is igen közelről érdeklik. Ez érintkezés teremtette meg a pedagógiai pszichológiát, ahol azonban a figyelem még a pszichológiára esik s a pedagógiai kérdések csak másodsorban szerepelnek.

Eme pszichológiai kutatások problémái, tárgyai és eredményei vetik meg alapját a kísérleti pedagógiának, melynek kutatási módszerével, feladataival és eddigi eredményeivel a következőkben foglalkozni szándékozunk.

Ez irány legtekintélyesebb hívei *Lobsien*, *Lay*¹ és *Meumann*.² E két utóbbi kezdetben együtt dolgozott. Folyóiratot alapítottak ez irányú kutatásaik közzétételére. Később egy irodalmi botrány miatt

¹ Experimentelle Pädagogik.

² Meumann, Vorlesungen zur Einführung in die experimentelle Pädagogik und ihre psychologischen Grundlagen. 2 Bände, Leipzig, 1907.